

RECENZIE

FRANTIŠEK GRAUS, DĚJINY VENKOVSKÉHO LIDU V ČECHÁCH V DOBĚ PŘEDHUSITSKÉ. I. Dějiny venkovského lidu od 10. stol. do první poloviny 13. stol. Vydalo Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1953. Strán 375 + 4 mapy.

Dejiny poddanského ľudu v našich krajinách a zvlášť na Slovensku sú málo prepracovanou oblasťou našej historiografie. Kým v slovenskej historiografii niet takmer jedinej monografickej práce z dejín slovenského ľudu, česká historiografia vykazuje viacero monografických i súborných prác zaoberajúcich sa dejinami poddanského ľudu v českých krajinách. Tieto majú viac-menej význam po materiálovej stránke. Avšak treba zdôrazniť, že publikovaný materiál treba podrobiť novej analýze a najmä doplniť ho ďalším materiálom, ktorý si staršia historiografia prípadne nepovšimla.

Fr. Graus svojou prácou *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské* snaží sa podať obraz dejín poddanského ľudu pred vznikom husitského revolučného hnutia, pričom I. zväzok tejto práce zaoberá sa dejinami poddanského ľudu v ranofeudálnom období (X.—XII. stor.).

V úvodnej kapitole rozoberá autor náhľady feudálnej a meštiackej českej historiografie na vznik poddanstva a jeho dejiny v ranofeudálnom období. Kým napr. u Palackého a Šafárika prevláda názor o „demokratickom“ zriadení starých Slovanov, pravda, bez odpovedi na funkciu českého štátu, u mladšej meštiackej historiografie (J. Goll, Fr. Vacek, J. Peisker, J. Pekár, ale i K. Krofta a J. Slavík) popiera sa nielen patriachálna „demokratickosť“ staroslovenskej záduhy, ale vznik feudalizmu sa vysvetľuje cudzími vplyvmi, kladie sa veľký dôraz na jestvovanie otroctva, z ktorého sa iba podľa západných vzorov vyvinulo poddanstvo (podobne i český štát). Stopy týchto náhľadov konštatuje Fr. Graus ešte i v priekopnickej práci V. Husu o periodizácii českých dejín i u právneho historika V. Vaněčka. Pri kritickom hodnotení staršej českej historiografie chýba nám zhodnotenie kladných stránok prác jednotlivých autorov a hlavne vo vzťahu k zozbieranému materiálu. Autor poukazuje na zásadný význam sovietskej historiografie pre riešenie otázky počiatkov feudalizmu i v našich krajinách.

V druhej kapitole autor poukazuje na chaos náhľadov na feudalizmus v rozličných historických školách (L. Ranke, J. Lippert, A. Dopsch a i.), ktorý vyplýva z metodickej nemohúcnosti. Skutočné vedecké hodnotenie faktov môže dosiahnuť historik iba z pozície historického materializmu, ktorý umožňuje rozpoznávať záko-

nitosť a postupnosť spoločenských formácií a ich špeciálnych znakov v jednotlivých krajinách. Po zistení charakteru spoločenskej formácie musí historik prejsť k dôkladnému rozboru prameňov, pričom nemožno obísť ani výsledky archeológie a práva. Autor však nedoceňuje význam jazykovedy, ktorá napr. pre oblasti susediacich a navzájom etnicky cudzích kmeňov a národností prináša veľmi cenné poznatky.

V tretej kapitole sa venuje autor analýze písomných prameňov k českým dejinám X.—XI. stor. Obsah jednotlivých prameňov umožňuje zistiť nielen triednu príslušnosť autorov a ich náhľady, ale aj spoločenskú štruktúru, stupeň spoločenskej diferencovanosti, i život českej spoločnosti. Pramene delí na a) listiny, z ktorých majú význam najmä listiny donačné, b) kroniky, ktorých autormi sú duchovní feudáli (napr. dekan pražskej kapituly Kosmas) a ich diela slúžia nielen oslave kniežat, ale hlavne posilneniu feudálnej moci, reprezentovanej panovníkom a c) legendy a homílie, ktorých autormi sú výlučne duchovní a ich diela majú charakter propagandistický. Avšak autor upozorňuje, že v legendách možno nájsť i ľudové motívy fabúl a tieto oddeľuje od legend vyslovene cirkevného, mníškeho charakteru. V legendách o sv. Prokopovi nachádza sa oveľa viac ľudových motívov ako v legendách o sv. Václavovi a Ludmile. Z právnych prameňov majú význam najmä štatúty kniežata Konráda. Autor venuje pozornosť i prameňom arabským a hebrejským. Domáce pramene okrem staroslovanskej legendy o sv. Václavovi sú písané latinsky a len ojedinele sa vyskytujú i české glosy. Rozbor týchto pamiatok ukazuje, že od X. stor. sa v Čechách úplne zreteľne rysuje feudálna spoločnosť. Autor sa zbežne dotýka i prameňov IX. stor. Konštatuje, že charakter týchto prameňov svedčí, že boli napísané pre spoločnosť triedne diferencovanú, ale neodvažuje sa nadhodiť, či diferenciácia veľkomoravskej spoločnosti a súkromné vlastníctvo pôdy v IX. stor. sa naozaj podstatne líšili od českých pomerov v X. stor. Myslí, že nie je správne porovnávať životy Konštantína a Metoda s najstaršími svätováclavskými legendami, lebo tieto nevznikli na našom území (Život o Konštantínovi asi v Ríme a Metodov asi v Ochride), neviažu sa k členovi panovníckeho rodu, nepochádzali z Veľkej Moravy a zameranie Životov je viac-menej obranné v záujme byzantskej misie i slovenského liturgického jazyka. Otázka nedostatku zázrakov v Životoch, v staroslovanskej legende o sv. Václavovi a *Fuit in regno Bohemorum* súvisí pravdepodobne s tým, že od smrti legendárnych postáv do vyhotovenia diela uplynula krátka doba (1—20 rokov), ktorá konečne ani nebola priaznivá pre rozvinutie cirkevnej propagandy (na Morave Svätopluk I. a Wíching, v Čechách Boleslav I., „bratovrah“).

V ďalšej kapitole sa autor zaoberá technikou poľnohospodárskej výroby, k čomu by mala najviac čo povedať naša archeológia. Autor však pracuje hlavne s materiálom písomných pamiatok. Odmieťa názory staršej historiografie, žeby v X. storočí mali poľovníctvo, rybolov a včelárstvo podstatný význam. Tieto existujú pri poľnohospodárskej výrobe ako vedľajšie odvetvia, ktorých úroveň bola v X.—XII. stor. dosť vysoká. Hlavným zamestnaním poddanského ľudu v Čechách X.—XII. stor. bol chov dobytky a roľníctvo. Autor v súvisi s týmto poukazuje na začarovaný kruh poľnohospodárskej výroby pri jej extenzívnej forme: malý počet dobytky nemôže zvýšiť úrodnosť pôdy; slabá úrodnosť pôdy znamená nedostatok krmovín a to podmieňuje počet dobytky. Avšak i tak sa orná pôda rozširuje na úkor pašienok, k čomu slúžia i úhory. Z dobytky sa najviac choval rožný dobytok (poľah), tiež kone, ovce a bravy a samozrejme hydina. Pramene ukazujú nerovnomernosť vlastníctva dobytky i pôdy, podmieňujú tak i triednu diferenciáciu.

Z obilnín boli známe najmä proso, pšenica, raž, jačmeň, ovos, ďalej ľan, konope, taktiež strukoviny, chmeľ, vínná réva, ovocie i zelenina. Autor pri výrobných nástrojoch odmieta názory meštiackej historiografie, akoby pluh znamenal prevrat v poľnohospodárstve. Jeho staršia forma radlo je známe už v predfeudálnej dobe a toto sa udržuje za feudalizmu ešte dlho i popri pluhu, čo často záviselo i od pôdy i od vlastníctva ťažného dobytku. Popri trojpoľnom systéme v poľnohospodárstve ukazuje autor i na jstvosťovanie dvoj- i štvorpoľného systému. Napriek tomu, že vývin výrobných síl prebiehal úplne pomaly, jestvuje už v X.—XII. stor. feudálna renta v prírodninách, ako aj robota. Mlyny už v tomto čase zaberajú feudáli. Celú krajinu charakterizuje veľká roztrieštenosť vlastníctva pôdy. Každá dedina, každé feudálne domínium snaží sa byť autarkné. Jedno z hlavných remesiel je kováčstvo, ktoré zásobuje dedinu všetkými potrebnými nástrojmi. Na konci tejto kapitoly autor sa vypořádava so starými názormi o existencii veľkostatku v Čechách už v X.—XII. stor., čo podporovalo predpoklad o otrokárstve. Autor dokazuje, že existujú iba veľké roztrieštené vlastníctva pôdy, na ktorých kvôli zberu naturálnej renty a administratívne vytvárajú feudáli zemepanské dvorce. Materiál znesený v kapitole o technike v poľnohospodárskej výrobe svedčí, že v Čechách v X.—XII. stor. jestvuje feudálna spoločnosť. K tejto kapitole zo stanoviska slovenského treba poznamenať, že autor sa opiera aj o analogický materiál z Poľska, Ruska i Nemecka, ale neprihliadal na materiál zo Slovenska, resp. z oblasti stredného Dunaja v X.—XII. stor. Okrem listinného a archeologického materiálu sa dá veľa vyťažiť zo slovníka staromaďarčiny, v ktorom pojmy s nosovkami pochodia spred XI. stor. (napr. gerendély—hriadeľ, gerenda—hrada, abroncs—obruč, porong—pruh, sztomp—stupa a i.) a pojmy so zachovaným -g- spred XIII. stor. (asztag—stoh, doložený v lat. forme z konca XI. stor., gereblye—hrable, iga járom—č. jho—slov. jarmo, parlag—prieloh, ugar—úhor a i.). Pretože sa autor držal hlavne písomného materiálu, nevenoval pozornosť rozličným domácim remeslám v rámci veľkorodiny, ako výrobe plátna, súkna, rozličným prácam pri výrobe koží, dreva atď., slovom skutočnému životu českého poddaného. Autor mal viac zdôrazniť význam chovu koní, ktoré poddaní museli feudálom odovzdávať pre účely vojenskej, ale i kvôli povozom, prevážaniu zásob z príliš vzdialených dvorcov od feudálovho sídla, čo je podmienené roztrieštenosťou vlastníctva pôdy. Napr. na Slovensku v donačnej listine bzovického kláštora z r. 1135 sa piatim poddanským dedinám vyslovene prikazuje služba koňmo. Slovom, pri prihliadaní na uhorské, resp. slovenské pomery bolo by možné ešte v drobnostiach kapitolu doplniť.

Avšak hlavným nedostatkom tejto kapitoly je strohé lipnutie autora na písomnom materiáli a nedocenenie nielen jazykového materiálu, ale i archeologického materiálu, ktorý má pre stav výroby podstatný význam. Keď autor vidí v Čechách X. stor. už feudalizmus a nevidí ho ešte v IX. stor., mal by ukázať i na archeologickom materiáli, v čom väzí vo výrobe rozdiel medzi IX. a X. stor.

V piatej kapitole autor na základe analýzy pramenného materiálu poukazuje na prežitky rodovej spoločnosti. Vychádzajúc z poučiek K. Marxa o rodovej a susedskej občine, autor dochádza k záveru, že prežitky rodovej občiny v X.—XII. stor. možno dokázať v hospodárskej (spoločné lúky, pašienky, lesy i nepriame doklady na spoločnú držbu pôdy), spoločenskej (susedský vzťah, vicinatus) a právnej oblasti (prísaha susedov-vicinatus, zostatok krvnej pomsty). Ako doklad pre prežitok po rodovej občine uvádza autor i „slobodníkov“. Autor konštatuje, že v X. stor. jestvujú doklady iba na slabé prežitky po rodovej občine. Triedna diferenco-

vanosť vykazuje vysokú pokročilosť, overenú písomným i archeologickým materiálom, a preto nemôže ísť o rodovú, ale feudálnu spoločnosť.

Kým v českom materiáli niet priamych dokladov na existenciu susedskej občiny, slovenský materiál obsahuje cenné doklady na jestvovanie susedskej občiny ešte z 2. pol. XIII. stor., ba možno na základe líptovského privilégia z r. 1267 zistiť i pozostatky širšej organizácie akéhosi sväzu susedských občin (poľské opole). Autor pre dôkaz o feudálnom vlastníctve nevšimol si tých miestnych názvov, ktoré majú posesívnu formu (— j_o, — dvor, hrad; — ja—ves, — je—selo) napr. Nelahozěves, Boleslav, Břeclav ap. Dlhý proces feudalizácie pred X. stor. má 2 formy, a to 1. prechod z jednej občiny do vlastníctva rodiny býv. náčelníka rodu, 2. viaceré susedské občiny, prípadne ešte neporušené dostávajú sa do závislosti od kniežacích hradov a tento proces sa odráža i v toponymii. V tomto súvisi treba zdôrazniť, že ťažko možno súhlasiť s názormi, ako by všetky obce na -ice boli rodového pôvodu, keď napr. v slovenských pomeroch zachovali sa pre tú istú obec doklady najprv na formy prisvojovacie: Bogunja (ves) v maď. prevzatí spreď XII. stor. Bagonya a neskoršie od XIII. stor. sa táto forma mení v „patronymickú“, (Bohunice). Autor obchádza bez povšimnutia práce od Profousa *České místní jména I.*, od Travníčka *Historická mluvnice jazyka českého* a prácu E. Schwartza *Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschitsquelle*.

Ďalšia problematická záležitosť v našej historiografii je otázka „slobodníkov“. V bzovíckej listine z r. 1135 sa spomínajú „liberí“, ale majú služobnú povinnosť. Hoci v zoborskej listine z r. 1113 sa hovorí, že poddaní sa spupne vyhlásili za slobodných, podľa nášho názoru nejde tu o zvyšky slobodných roľníkov, ale o poddaných s právom slobody sťahovania; pri apelative „liber“ môže ísť i o príselcov, ktorí ad personam získali od zemepána nejaké úľavy. K problému feudalizácie treba ešte nadhodiť otázku avarskej nadvlády nad slovienskymi kmeňmi na strednom Dunaji. Ak Avari zasahovali na Slovensko a Moravu, azda i do Čiech, vtedy si treba položiť otázku, nakoľko toto ich panstvo už v VI.—VII. stor. urýchlilo rozrušenie rodového zriadenia, veď Fr. Engels hovorí, že v rodovom zriadení niet miesta pre nadvládu a porobu (*Pôvod rodiny, súkromného vlastníctva a štátu*. Pravda 1949, 200). Autor sa mal podľa našej mienky aspoň zbežne dotknúť avarskej problematiky, pretože ona s kapitolou o rodovej spoločnosti a jej prežitkoch súvisí.

V ďalšej kapitole sa autor zaoberá otrokmi a „otrokárstvom v Čechách“. Pre svedčivo dokazuje, že otrokárstvo v Čechách nebolo v X.—XII. stor. takou spoločenskou formáciou, ako ju charakterizuje J. V. Stalin. Jednak nie je prevládajúcou formáciou výroby a čo je dôležitejšie, i tá úzka vrstva otrokov neudržiava sa vo vnútri krajiny, ale sa rýchlo feudalizuje alebo je predmetom vývozu do cudzích krajín. Kvôli otázke existencie otrokárstva v Čechách autor sa zaoberá podrobne analýzou barbárskej spoločnosti a taktiež položením otrokov v rímskej ríši. Konštatuje, že otroci jestvovali i v barbárskej spoločnosti napr. u Germánov i u Slovanov, grupujú sa hlavne z radov zajatcov, pričom v právnych pamiatkach z obdobia barbárskej spoločnosti otrok je vecou, nemá ani vlastníctva, ani slobody a pán ho môže beztriestne zabiť. Poukazuje, že cirkevné zákonníky márne sa snažili zabrániť zbehávaniu otrokov od svojich pánov v otrokárskej rímskej spoločnosti i v barbárskych štátoch západu. Upozorňuje, že s pojmi najstarších prameňov, hovoriacich o servoch, famuloch, ancilách treba narábať opatrne. Podľa autorovej mienky iba „mancipium“ môže značiť otroka, pričom je vždy rozhodujúce, či sa spomínané pojmy uvádzajú v súvislostiach s vlastníctvom osobným. Sám výraz

„otrok“ v starej češtine už znamená sluhu. Nakoniec pripomína autor nedostatok latifundií, na ktorých by sa otrocká sila bola uplatnila. Pre Čechy X.—XII. stor. je typický dvorec s funkciou administratívnu.

Táto kapitola je poučná i pre našich historikov, ktorí sa v uhorských prameňoch právnych i listinách stretávajú obdobne ako v českých s pojmami servus, famulus i mancipium.

V ďalšej kapitole poukazuje autor na základe prameňov i poučiek klasikov marxizmu-leninizmu o feudálnom charaktere Čiech, že bývalí slobodní príslušníci obcí v X.—XII. stor. sú v závislosti feudálov, ktorí poddaným určujú povinnosti a rozličnými nariadeniami pripútaávajú k svojmu panstvu. Právo a súdnictvo X.—XII. stor. v Čechách majú v rukách feudáli, ktorí všetkých obyvateľov nachodiacich sa na pôde feudálov pokladajú za svojich poddaných. Už v X. stor. feudáli organizujú vojenské družiny na ovládanie poddaných a na ochranu svojich triednych záujmov vytvárajú premyslovský štát. Autor vyvracia názory staršej historiografie, ako by český štát nevyrástol zákonite z domácich pomerov. Pravda, český štát vykazuje v ranofeudálnom období veľkú rozdrobenosť, ktorá sa likviduje až za vlády Přemysla I. Nakoniec autor zhrňa vývody tejto kapitoly a hovorí, že obyvateľstvo v Čechách X.—XII. stor. žije vo feudálnom zriadení a väčšina roľníkov je podrobená už feudálmi, čiže predpokladá ešte i existenciu slobodných roľníkov. V tejto súvislosti treba pripomenúť to, čo sme nadhodili pri kapitole tretej, totiž že „liberi“ X.—XII. stor. môžu byť poddaní, ktorí na rozdiel od väčšiny poddanského ľudu udržali si nepatrné slobody (sloboda sťahovania alebo oslobodenie od roboty). Keby sme podobne chceli riešiť otázky feudalizmu na Slovensku a prípadne i na Morave, keď je známe, že v týchto oblastiach v VI.—VIII. stor. existuje barbarská ríša avarska a po nej „ríša“ Veľkomoravská a pozdejšie zasa barbarská forma moci maďarského kmeňového sväzu i uhorského štátu v X. storočí, nemôžeme vyhnúť otázke, či i napriek nedostatku písomných dokladov o veľkosti súkromného vlastníctva pôdy a rozšírenia feudálnych vzťahov nie je anachronické predpokladať aspoň na Slovensku ešte v IX.—X. stor. väčší počet slobodných roľníkov ako poddaných, najmä keď listinný materiál vo vzťahu k slovenskému obyvateľstvu nemá nijaký doklad o existencii nejakých slobodných obcí. Potom sa stáva problematickou i otázka počiatkov feudalizmu v X. stor., a to tak pre Slovensko, ako aj pre Čechy.

V ôsmej kapitole autor dôkladne rozoberá funkciu cirkvi pri upevňovaní feudalizmu. Poukazuje, že najmä vyššie duchovenstvo so svojimi triednymi záujmami stálo vždy ideologicky a politicky na strane vládnúcich tried. Túto funkciu zohráva kresťanská ideológia už v otrokárskej rímskej ríši. Do Čiech sa dostáva kresťanstvo už v IX. stor. a o jeho rozširovanie majú záujem kniežatá a veľmoži, pretože svojou ideológiou upevňuje pozície feudálov. Do počiatku XIII. stor. je duchovenstvo v područí svetských feudálov, ktorí sa zúčastňujú na desiatkových príjmoch farností ležiacich na ich pôde. Pritom cirkevné inštitúcie, ako biskupstvá i kláštory, rozmnožujú svoje vlastníctvo pôdy kráľovskými donáciami, darmi šľachty i kúpou. Autor polemizuje s mienkami starších historikov, ako by sa na cirkevnej pôde viedlo poddaným lepšie. Kresťanstvo zohralo progresívnu úlohu pri utváraní českého feudálneho štátu a tiež tým, že vyššie duchovenstvo stavalo sa proti feudálnej rozdrobenosti. Pre poddaných kresťanstvo prinieslo uľavenie iba v tom, že zaviedlo nedeľný odpočinok. Český klérus počiatkom XIII. stor. dostáva sa do ostrých rozporov so svetskými feudálmi a svoj zápas o nezávislosť od svetských feudálov, podporovaný samozrejme i rímskou kúriou, r. 1222 vyhráva, čo je pre

javom upevnenia feudalizmu. V súvisi s tým autor konštatuje, že „odpor“ občiníkov bol už natoľko potlačený, že feudáli už mohli pomýšľať na vzájomný boj o svoje partikulárne záujmy (237). Škoda, že autor neprináša dokladový materiál na formy tohto odporu občiníkov. Ak však takýchto dokladov niet, vtedy by sme mohli konštatovať, že už v X. stor. muselo byť slobodných občin nepatrný počet, keď už ani v prameňoch XI.—XII. stor. sa neobjavujú, a to je vlastne i autorova mienka (275). Kým v Čechách podrobenie občiníkov i podľa autora prebehlo pred X. stor., o čo skôr došlo k podrobeniu občiníkov na Slovensku a Morave, kam bezosporne siahlo panstvo avarských náčelníkov a v tom súvisi sa nám vyjasňuje i funkcia Veľkomoravského štátu i s jeho kristianizačným úsilím, skôr však štátu ranofeudálneho ako predfeudálneho či protofeudálneho typu. V tejto kapitole mal autor venovať viac pozornosti i feudálnej administratívnej sústave a jej vzťah k poddanému obyvateľstvu.

V poslednej kapitole Fr. Graus podrobne rozoberá postavenie a rozvrstvenie vidieckeho obyvateľstva.

Pri analýze autor skutočne príkladne zozbieral materiál pre jednotlivé vrstvy poddaných, ako sú dediči s právom dedičským, dušníci, darovaní cirkvi za spásu duše feudála, ďalej aratores, ministeriales, pauperes, rustici, servi, villani a i., z ktorých viaceré hovoria o zamestnaní, iné o postavení alebo závislosti od vrchnosti. Rozvrstvenie roľníckeho obyvateľstva začalo sa už v dobe rozkladu rodového zriadenia a urýchlilo sa pri zavedení feudálnej renty. Autor zdôrazňuje, že nejde o triednu diferenciaciu vidieka, pretože roľníctvo za feudalizmu patrí k jednej triede.

Autor pri otázke odumrti oboznamuje nás so zaujímavým sporom cirkevnej vrchnosti so svetskou z XIV. stor., ktorá hovorí o starom spôsobe okrádania poddaných vrchnosťou už v dobe raného feudalizmu, o čom máme doklady i na Slovensku (líptovské privilégium z r. 1265). Feudálnu vrchnosť na dedine zastupoval „villicus“, ako aj iní sluhovia, ktorí chránili záujmy zemepánov. Každodenný život dediny bol neustále ohrozovaný feudálnymi prepadmi, vojnami, živelnými pohromami atď. Feudáli a najmä duchovenstvo poddaného roľníka zosmiešňovali, ako sa to prejavuje v písomných pamiatkach. Z ľudovej tvorby tohto obdobia sa nezachovala v celosti nijaká pamiatka. Triedne násilie feudálov neznášal poddaný X.—XII. stor. pasívne. Autor zniesol niekoľko dokladov na otvorený i skrytý odpor poddaného ľudu voči feudálnej vrchnosti, nie je to však odpor slobodných občiníkov. Nedostatok takýchto prameňov vysvetľuje autor tým, že autori prameňov azda i zamlčovali údaje o roľníckych „odbojoch“. Autor konštatuje, že podrobenie občiníkov prebiehalo pred X. stor., potom sa znevolaňujú už iba zvyšky. Kým do X. stor. sa vytvárali feudálne vzťahy pomaly, od X. stor. už prevládajú. Feudalizmus v Čechách počas svojho viacstoročného trvania sa v základoch otriasol za husitského revolučného hnutia. Medzi husitským hnutím a X. stor. vidí autor medzník v polovici XIII. stor., hoci materiál používa výlučne z X.—XII. stor. Na konci kapitoly autor odmieta názory mladšej buržoáznej historiografie a poukazuje, že český štát a feudalizmus vyrastal z domácich koreňov a jeho vznik nepodmieňujú cudzie vplyvy.

Ako dodatky k práci autor prikladá tri samostatné štúdie vo forme exkurzov. V prvom hovorí o Kosmovej kronike ako historickom prameni, ktorý treba užívať s rezervou najmä pre obdobie predfeudálne (pohanské), pretože Kosmas písal dielo ako duchovný feudál, brániaci záujmy svojej triedy. V druhom exkurze sa zaoberá hodnotou listín ako prameňa. Kládí dôraz na terminológiu listín a na celkový obsah listín. V štatistických tabuľkách použil i materiál takých fálz, ktoré

vznikli pred počiatkom XIII. stor. Štatistiky dopĺňujú vlastne poslednú kapitolu o rozvrstvení poddanského ľudu. Tretí exkurz venuje autor otázke ohraničenia a tvarov polí a dedín. I tieto tri exkurzy ukazujú, že feudalizmus v X.—XII. stor. v Čechách bol prevládajúcou spoločenskou formáciou.

Autor v titule práce uvádza, že v I. zväzku mu ide o spracovanie dejín poddanského ľudu v Čechách do polovice XIII. stor. Pritom však používa pramenný materiál iba do počiatku XIII. stor. Keby bol autor spracoval i neskorší materiál (G. Fridrich, *Codex dipl. Bohemie*. II. zv. do r. 1230), boli by sa mu viaceré problémy osvetlili. Skutočnosť, že prácu bolo možné doplniť i ďalším materiálom, vyplynie i z týchto pár údajov, napr. poddaní povinní odovzdávať olej a haringy sú doložení r. 1204 (CDB II., 44), no autor pre pestovanie olejní opiera sa iba o nemeckú literatúru (Heyne); ďalej už r. 1199 je doložená v Čechách Lgota (CDB II, 3), čo je dokladom na vnútornú kolonizáciu českého pôvodu. Autor si nevšimol materiál hovoriaci o rozličných druhoch feudálnej renty označenej česky ako „berna“ (CDB II., 59), „narez, povoz, svod“ (CDB II., 103), taktiež i materiál k individuálnym formám triedneho boja (latrones — 1207/1218, CDB II., 63, 115 a 151); nedostatočne sa zdá využitý i moravský materiál.

Celkový charakter práce ukazuje, že by lepšie vyhovoval titul *Poddanský lid v našich pramenech 10.—12. stol.*, a to hlavne preto, že na konci práce by sa vyžadovalo po takej dôkladnej analýze prameňov zhrnúť výsledky v kapitole o dejinách a vlastnom živote poddanského ľudu so zaradením do politických a hospodárskych dejín českých krajín v X.—XII. stor., lebo v tejto forme pôsobí práca na čitateľa dojmom tematickej rozbitosti a bez syntetického uzáveru.

Napriek našim pripomienkam Fr. Graus v prítomnej práci ukázal, že poučenie z diel klasikov marxizmu-leninizmu a sovietskej historiografie vie uplatniť tvorivo a v našich pomeroch priekopnícky, pretože jeho práca predstavuje prvú obsiahlejšiu štúdiu z dejín raného feudalizmu, spracovanú z nového metodického i metodologického stanoviska.

P. Ratkoš

JOSEF KOČÍ, BOJE VENKOVSKÉHO LIDU V OBDOBÍ TEMNA. (Povstání nevolníků v XVII. a XVIII. století.) Vydalo nakladatelstvo Naše vojsko, Praha 1953, str. 200, cena viaz. Kčs 14,40.

Protifeudálne boje a povstania roľníkov patria k významným revolučným tradíciám každého národa. V Čechách popri husitskom revolučnom hnutí, ktoré mocne otriaslo feudálnym spoločenským zriadením, k takýmto hrdinským tradíciám patria nepochybne protifeudálne boje roľníckeho ľudu v pobelohorskom období. V tomto čase, keď prichádza k značnému zhoršeniu postavenia českého poddanského ľudu a keď vrcholí proces jeho znevoľnenia, neobyčajne sa stupňuje vlna protifeudálnych bojov v mestách i na vidieku. Pracujúci ľud sa stáva takmer jediným predstaviteľom českého národa, keďže česká šľachta a bohaté meštianstvo buď emigrovalo, alebo podliehalo odnárodňovaniu. Boje českého ľudu nadobúdajú tak v tomto čase popri svojom triednom charaktere i charakter bojov za nezávislosť českého národa proti cudziemu panstvu. Kniha mladého českého historika nám podáva plastický obraz týchto bojov od belohorskej porážky českých stavov až do počiatkov národného obrodzenia.

V prvej úvodnej kapitole podáva autor stručný prehľad protifeudálnych bojov českého ľudu od lipanskej porážky husitského hnutia (1434) až po bitku na Bielej Hore (1620). Ukazuje, ako sa v tomto čase, najmä od konca XV. stor., začína proces postupného znevoľňovania českého ľudu, ktorý neskôr, v pobelohorskom období, dosahuje svoj vrchol. Popri drobných lokálnych roľníckych rebéliách a vzburách, vtedy prepukajúcich, venuje autor pozornosť najmä povstaniu, ktoré vypuklo r. 1525 na rôznych miestach v Čechách a ktoré bolo ohlasom nemeckej roľníckej vojny. V druhej kapitole si autor všíma protifeudálne boje českého roľníckeho ľudu za tridsaťročnej vojny (1620—1648). V nich významné miesto zaujíma najmä boj poddaných na východnej Morave, trvajúci s väčšími-menšími prestávkami po celú tridsaťročnú vojnu (tzv. valašské rebélie). V tomto čase však prichádza k častým bojom poddanského ľudu i v Čechách, v hradeckom kraji, na Frýdlansku a na mnohých iných miestach. Časté výbuchy týchto početných triednych bojov urýchlila i násilná protireformácia, snažiaca sa vyhladiť z českého ľudu všetko, čo by pripomínalo jeho príklon k starým husitským náukam. Celú ďalšiu kapitolu venuje autor veľkému povstaniu českého nevoľníckeho ľudu r. 1680. Poukazuje na ťažké polozenie poddanského ľudu, udáva príčiny a opisuje priebeh tohto heroického, avšak bezúspešného boja českého roľníckeho ľudu, ktorý sa rozšíril nielen na územie takmer celých Čiech, ale zasiahol i Moravu. V ďalšej kapitole venuje autor pozornosť protifeudálnym bojom roľníckeho ľudu na prelome XVII. a XVIII. stor. Zaujímavú kapitolu v týchto bojoch predstavuje boj domažlických Chodov na konci XVII. stor., ktorý si autor všíma podrobnejšie. Roľnícky ľud povstáva však v tomto čase i na iných miestach Čiech a Moravy, najmä na Hukvaldsku, Opočensku, Břeclavsku, v okolí Brna a inde, o čom znáša kniha množstvo početných dokladov. Piatu kapitolu svojej práce venuje autor poslednému veľkému nevoľníckemu povstaniu r. 1775, ktoré zachvátilo celé severovýchodné Čechy. Smeľým cieľom povstalcov bolo obsadenie Prahy a zmocnenie sa zemských úradov. Pre nedostatočnú organizovanosť a zlé vyzbrojenie nevoľníckych más bolo povstanie potlačené. Jedným z jeho dôsledkov bolo vydanie robotného patentu r. 1775, ktorý znamenal zlepšenie postavenia poddaného ľudu. V poslednej, záverečnej kapitole poukazuje autor na význam bojov českého poddaného ľudu v skúmanom období. Ich význam správne vidí v tom, že urýchlili a uľahčovali rozklad feudálneho spoločenského zriadenia a boli významnou silou pri jeho likvidácii.

Kniha J. Kočího má charakter populárnej publikácie. Je vybudovaná v prevažnej miere na poznatkoch staršej buržoáznej historiografie. Z tejto skutočnosti vyplývajú i niektoré nedostatky jeho práce. Buržoázna historiografia, ak si aj všímala triedne boje, ich štúdium obyčajne nespájala so štúdiom ekonomického a sociálneho postavenia poddaného ľudu, ale podávala ich odtrhnutu od konkrétnej hospodársko-spoločenskej situácie. Autor si je, pravda, vedomý tohto nedostatku literatúry, z ktorej čerpal, a snaží sa ho vo svojej práci odstrániť. Jeho nesystematické údaje o hospodárskych a spoločenských pomeroch českého poddaného ľudu v jednotlivých obdobiach a oblastiach sú však často príliš všeobecné, pretože nie sú výsledkom konkrétnej analýzy týchto pomerov.

Ináč práca vcelku dobre spĺňa svoju úlohu; podáva názorný a syntetický obraz o nepretržitých bojoch českého poddaného ľudu proti feudálnym vykorisťovateľom a prispieva tak k pestovaniu národnej hrdosti a úcty k revolučným tradíciám.

P. Horváth

SIMON PÉTER, A SZÁZADFORDULÓ FÖLDMUNKÁS- ÉS SZEGÉNY-PARASZTMOZGALMAI 1891—1907. (Hnutia poľnohospodárskych robotníkov a chudobných roľníkov na prelome storočia). Vydal Magyar munkásmozgalmi intézet (Maďarský ústav robotníckeho hnutia), Budapešť 1953, strán 275.

Deväťdesiate roky XIX. stor. sú v Uhorsku v znamení prechodu predmonopolistickej fázy kapitalizmu v monopolistickú. Uhorsko vstúpilo na cestu imperializmu. Tento prechod ešte viac zvýraznil a vyostril vnútorné protirečenia v spoločenskom a v hospodárskom živote štátu. Na jednej strane finančný kapitál začína ovládať celý hospodársky život štátu. Je nástrojom ovládania a ďalšieho ujarmovania národností Uhorska, čo pochopiteľne stupňuje národnostné rozpory. Súbežne s rozvojom priemyslu a veľkokapitálu rastie a postupne sa organizuje robotnícka trieda a zvyšuje svoj odpor proti vykorisťovaniu. Na druhej strane však vidíme, že v poľnohospodárstve ešte i v tomto období sa zachovávajú silné zvyšky feudalizmu, feudálne metódy vykorisťovania. Táto dvojpólovosť hospodárskej a spoločenskej situácie v Uhorsku na konci XIX. stor. ešte viac urýchlila pauperizáciu, zvýšila biedu, vykorisťovanie a je len samozrejmé, že rástlo i triedne napätie medzi vykorisťovanými a vykorisťovateľskými triedami.

Zvlášť ťažká bola situácia širokých más pauperizovaného roľníctva a poľnohospodárskeho robotníctva. Nemali dostatok pôdy a prístup k ďalšej im zahatili bývalé feudálne veľkostatky, ba v konkurencii s nimi strácali ešte i tú pôdu, ktorú držali. Kapitalistické metódy vykorisťovania spojené na týchto veľkostatkoch s feudálnymi metódami vykorisťovania robili život dedinskej chudoby neznesiteľný. V drobnom roľníctve a poľnohospodárskom robotníctve, ktoré okrem toho nemalo žiadnych politických práv, bolo vylúčené z hlasovacieho práva, rástla nenávisť voči veľkostatkárom a v deväťdesiatych rokoch prepukla v otvorené vzbury.

Maďarská pokroková historiografia priniesla už niekoľko prác o vývine kapitalizmu v uhorskom poľnohospodárstve, o hospodárskom, sociálnom položení pracujúceho roľníctva a poľnohospodárskeho robotníctva, o jeho boji proti zvyškom feudalizmu, proti veľkostatkárom a vykorisťovaniu vôbec. Prínosom v tomto smere je i práca Petra Simona *Hnutia poľnohospodárskych robotníkov a chudobných roľníkov na prelome storočia*, v ktorej rozširuje náš obraz o triednych bojoch dedinskej chudoby v deväťdesiatych rokoch minulého storočia a začiatkom dvadsiateho storočia.

Zameranie práce je populárno-vedecké. Autor sa snaží podať látku tak, aby bola čo najprístupnejšia pre široké vrstvy čitateľov. Materiál o hnutiach dedinskej chudoby vsadzuje do historického rámca preberaného obdobia a poukazuje na súvislosti jednotlivých historických javov. Škoda len, že pri preberaní jednotlivých faktov neodvoláva sa vždy dost dôsledne na pramene, z ktorých ich čerpal.

Vlastnému opísaniu hnutí poľnohospodárskych robotníkov a drobných roľníkov v deväťdesiatych rokoch minulého storočia predchádza obsiahlejší úvod, v ktorom autor ukazuje na príčiny vzplanutia nepokojov na uhorskom vidieku. Zhustene tu podáva charakteristiku vývoja kapitalizmu v uhorskom poľnohospodárstve od r. 1848. V súvislosti s tým dotýka sa v krátkosti i ostatných hospodárskych a spoločenských otázok, ako národnostnej otázky, vývinu robotníckej triedy, politickej situácie atď. V prvom rade si tu všima postavenie, sociálnu situáciu poľnohospodárskeho robotníctva, pauperizáciu a triednu diferenciáciu roľníctva. Na štatistickom materiáli ukazuje, že diferenciácia roľníctva dosiahla v deväťdesiatych rokoch skutočne katastrofálne rozmery. Prvoradú príčinu širokej pauperizácie roľníctva

a zlé postavenia poľnohospodárskeho robotníctva správne vidí v nedôslednom likvidovaní feudalizmu, v zachovaní feudálneho vlastníctva pôdy a tým i feudálnych a polofeudálnych metód vykorisťovania. Vychádzajúc z toho ukazuje, ako sa pauperizované vrstvy roľníctva a vykorisťované poľnohospodárske robotníctvo stáva postupným vývojom kapitalizmu prirodzeným spojencom priemyselného proletariátu. Zároveň tiež ukazuje, že roľníctvo môže svoj boj za buržoáznodemokratické reformy, za odstránenie zvyškov feudalizmu, za rozbitie feudálneho vlastníctva pôdy a za jej rozdelenie širokým masám viesť s úspechom len za pomoci robotníckej triedy. Robotnícka trieda môže však prevziať túto vodcovskú úlohu až vtedy, keď je už sama zorganizovaná, keď má revolučnú stranu s revolučným programom. Významný krok v tomto smere vidí autor v založení Všeobecného robotníckeho spolku a potom Všeobecnej robotníckej strany Uhorska, ktorá sa r. 1890 premenovala na Sociálnodemokratickú stranu Uhorska. So vznikom, resp. so založením sociálnej demokracie začína sa hýbať dedinská chudoba.

Autor si rozdelil látku do štyroch kapitol podľa chronologického sledu, resp. etáp jednotlivých hnutí poľnohospodárskych robotníkov a chudobných roľníkov, ako aj iných udalostí, ktoré s nimi súvisia. Paralelne chronologickým sledovaním týchto hnutí si všima jednak ich hospodárske a sociálne korene, jednak ich spojitost' s činnosťou sociálnej demokracie. Kriticky hodnotí jej roľnícky program, jej činnosť v radoch zbedačeného roľníctva a poľnohospodárskeho proletariátu. Zároveň si všima tiež snahu vládnúcich tried, ich zákonné a brachiálne opatrenia, smerujúce k zahataniu prenikania socialistických náuk na dedinu, k potlačeniu hnutí zbedačených roľníkov a poľnohospodárskych robotníkov a k upevneniu nadvlády veľkostatkárov nad dedinskou chudobou.

V prvej kapitole podáva nám autor obraz o hnutiach roľníkov a poľnohospodárskych robotníkov v období 1891—1894. Teritoriálne sú lokalizované tieto hnutia na Dolnú zem, a to na župy Békéšskú, Čanádsku a Čongrádsku. Skutočnosť, že sa roľnícka chudoba začala hýbať práve v týchto župách, vysvetľuje autor jednak zlými hospodárskymi pomerami, jednak tým, že agitácia sociálnej demokracie prenikla sem najskôr. Autor potom rad za radom opisuje jednotlivé hnutia chudobných roľníkov a poľnohospodárskych robotníkov v Békéščabe, Battonyi, v Tamáši a v iných dolnozemských mestečkách a dedinách. Prvú etapu týchto hnutí uzatvára veľké vystúpenie roľníckej chudoby v Hódmezővásárhelyi. Toto vystúpenie, ako aj ostatné hnutia vládnúce triedy pomocou žandárov a vojska krvavo potlačili. Desiatky účastníkov týchto hnutí zaplatili svoj spravodlivý boj životom. Týchto hnutí sa v značnom počte zúčastnili i slovenskí chudobní roľníci, poľnohospodárski robotníci dolnozemských slovenských obcí, a to zvlášť v Sarvaši, v Békéščabe, ale aj inde. Maďarskí, slovenskí a rumunskí drobní roľníci a poľnohospodárski robotníci v jednom šíku, spoločne tu bojovali proti spoločnému nepriateľovi, v jednotnom hnutí, jednotne sa dožadovali likvidácie zvyškov feudalizmu, zlepšenia svojej situácie, základných politických práv atď. V súvislosti s týmito hnutiami autor ukazuje na sympatizovanie priemyselného robotníctva s bojom dedinskej chudoby. Politiku sociálnej demokracie vo vzťahu k roľníctvu na začiatku jej agitačnej činnosti na dedine hodnotí celkove kladne a správne jej pripisuje zásluhy na rozvoji roľníckych hnutí. Poukazuje však, že rozvojom týchto hnutí sociálna demokracia sa odkláňa i vo svojej agrárnej politike doprava, prehľbuje sa jej oportunistus a týmto uľahčuje vládnúcim triedam likvidovať demokratické hnutia na dedine.

Druhá kapitola zahrnuje obdobie 1895—1898. Autor si v nej všima postupné uvedomovanie a politické organizovanie poľnohospodárskeho robotníctva. Pouka-

zuje na to, že oportunistické vedenie sociálnej demokracie nepochopením jeho požiadaviek a nesprávnym postojom k roľníckej otázke a k hnutiu roľníkov zapríčinilo odtrhnutie chudobného roľníctva a poľnohospodárskeho proletariátu od sociálnej demokracie a založilo si vlastnú stranu pod vedením Várkonyiho. Várkonyiho, jeho činnosť a program, aj keď vidí jeho maloburžoáznu obmedzenosť, hodnotí kladne. Oproti nesprávnej teórii „prosperity veľkostatkov“, razenej v tomto čase oportunistickým vedením sociálnej demokracie, ktorým sa snažila zahatiť boj širokých roľníckych mäs proti veľkostatkárom, vyzdvihuje program „delenia pôdy“, vyhlásený Nezávislou socialistickou stranou Várkonyiho na jej prvom kongrese v Cegléde r. 1897. Ďalej poukazuje na dôsledky tohto rozkolu, ktoré vidí v oslabovaní, rozbižaní práve sa vytvárajúceho spojenectva a jednotného frontu vidieckej chudoby a priemyselného robotníctva. Toto umožnilo vládnúcim triedam účinne zakročiť proti hnutiam chudobných roľníkov a poľnohospodárskych robotníkov.

Z vlastných hnutí poľnohospodárskych robotníkov v tomto období prináša autor materiál o mnohých žatevných štrajkoch na Dolnej zemi r. 1897, na ktorých sa v mesiaci auguste zúčastnilo okolo 20.000 žatevných robotníkov. Ďalej uvádza materiál o hnutiach roľníkov v jeseni 1897 a začiatkom r. 1898, t. j. po vyhlásení Várkonyiho programu delenia pôdy. Strediskom týchto hnutí boli župy: Sabolčská a Satmárska, ale sa rýchle rozšírili i do ostatných oblastí Uhorska. Početné pohyby zaznamenáva autor i v župe Zemplínskej a Užockej. Po zatknutí Várkonyiho a po krvavom terore vládnúcich tried nastáva rokom 1898 úpadok revolučnej vlny na vidieku.

O príčinách ochabnutia revolučných pohybov poľnohospodárskeho robotníctva a chudobného roľníctva v období 1898—1904 hovorí autor v tretej kapitole. Vidí ich v prvom rade v rozkole sociálnej demokracie, zapríčinenom oportunistom jej vodcov a v skutočnosti, že roľníctvo bez vodcu a s pevným marxistickým programom nemalo jasné perspektívy svojho boja. Toto pomohlo vládnúcim triedam odzbrojiť hnutie a urobiť opatrenia k zamedzeniu ďalších výbuchov, Tomuto cieľu slúžil i tzv. „otrokársky zákon“, vydaný uhorskou vládou r. 1898, ktorým ešte viac zaviazala ruky poľnohospodárskym robotníkom a postavila ich pod zákonnú ochranu veľkostatkárov. V zotročovaní vidieckej chudoby vládnúcimi triedami pomáhala politika vodcov sociálnej demokracie, presiaknutá skrz-naskrz oportunistom. Víťazstvo oportunistu v sociálnej demokracii — hovorí autor — viedlo r. 1900 k novému odtrhnutiu poľnohospodárskeho robotníctva a drobného roľníctva od sociálnej demokracie. Na čelo odtrhnutej frankcie sa dostal Mezöfi, ktorý svojou reformistickou politikou zvädzal poľnohospodárskych robotníkov a drobné roľníctvo z revolučnej cesty, odzbrojoval ho a rozbižal jeho spojenectvo s priemyselným proletariátom.

Ďalej autor opisuje hospodárske a sociálne postavenie širokých mäs roľníctva, ukazuje pravé korene vystaňovalectva a na štatistickom materiáli vyčísluje jeho obrovské rozmery. Na konci kapitoly dotýka sa hnutí priemyselného proletariátu, ktoré v rokoch krízy začiatkom nášho storočia začali masovo prepukávať v celom Uhorsku. Ukazuje ďalej, ako hnutia priemyselných robotníkov i napriek zradnej politike sociálnej demokracie vplývali na dedinskú chudobu. Ich vplyvom sa začína od r. 1900 znovu sporadicky hlásiť o svoje práva poľnohospodársky proletariát a zbadačené roľníctvo, aby potom v rokoch 1905—1907 nastúpilo masovo do boja.

Obdobie 1905—1907 nazýva autor obdobím revolučnej krízy a venuje mu osobitnú kapitolu. Najprv si všíma význam vplyvu prvej ruskej revolúcie na uhorské robotníctvo a roľníctvo. Ďalej rozoberá vnútornú politickú situáciu a konštatuje,

že po januárových voľbách r. 1905 vytvorila sa v Uhorsku objektívne revolučná situácia. Na celom rade príkladov z celého Uhorska ukazuje bojovú odhodlanosť vidieckej chudoby. Hnutia poľnohospodárskych robotníkov a chudobných roľníkov dosiahli obrovské rozmery, najmä r. 1906. Sociálna demokracia nevedela ani túto revolučnú situáciu využiť. Nevedela preklenúť svoj oportunizmus, postaviť sa s revolučným programom na čelo revolučných más a zjednotiť ich v boji proti veľkostatkárom a kapitalistom. Ale naopak, ako zdôrazňuje autor, svojím nesprávnym postojom k revolučnej situácii, nesprávnou politikou a nerevolučným programom pomohla vládnúcim triedam preplávať cez revolučnú krízu a nakoniec ju aj dočasne zlikvidovať. Takto i jednotlivé hnutia poľnohospodárskych robotníkov a chudobných roľníkov, vzájomne izolované, bez dostatočného alebo žiadneho vedenia, bez presnejšieho programu, len živelne namierené proti vykorisťovaniu a zbedačovaniu, podľahli žandárskym bodákom a vojenskej presile. Po rušných rokoch 1905—1907 na ochranu zemepánov a na ďalšie ujarmenie poľnohospodárskych robotníkov vydáva vláda sluhovský, tzv. „derešový“ zákon, v ktorom upravila pomer sluhu k veľkostatkárovi. Po vydaní tohto zákona a iných opatrení nastáva v Uhorsku dočasný úpadok hnutia poľnohospodárskych robotníkov a zbedačených roľníkov.

V závere autor hodnotí význam hnutí poľnohospodárskeho robotníctva a chudobného roľníctva na prelome storočia. Poukazuje na to, že vinou nesprávnej, oportunistickej politiky sociálnej demokracie a hlavne jej pravicových vodcov nepodarilo sa vytvoriť jednotný front priemyselného proletariátu so širokými masami dedinskej chudoby. Zdôrazňuje však, že práve v týchto bojoch i poľnohospodárski robotníci a zbedačení roľníci i priemyselný proletariát postupne poznával a odhaloval oportunistickejšiu politiku sociálnej demokracie a proti brutálnemu žandárskemu a policajnému teroru dualistickej vlády začalo sa, i keď živelne, vytvárať spoločenstvo pracujúcich más mesta a dediny, o ktoré sa komunistická strana pozdejšie potom mohla opierať a viesť pracujúci ľud Maďarska k víťazstvu.

Prácu uzatvára autor chronologickým prehľadom jednotlivých udalostí, o ktorých hovorí v kontexte.

Nakoniec prácu, aj keď nezahrnuje a nevyčerpáva materiál o hnutiach poľnohospodárskeho robotníctva a chudobného roľníctva ani do šírky, ani do hĺbky, aj keď v nej vypadli niektoré dôležité súvislosti a momenty, autor si napríklad vôbec nevšimol zákon o zmluvných a majerských želiaroch z r. 1896, ktorý pri preberaní roľníckych hnutí tohto obdobia nemôžeme opomínať, treba hodnotiť celkovo kladne. Cenná je hlavne tým, že historicky verne, výrazne a prístupným spôsobom podáva materiál o hnutiach dedinskej chudoby a obraz o týchto hnutiach predkladá širokej verejnosti čitateľov ako významnú epochu revolučných tradícií.

J. Mésáros

EMLÉKKÖNYV KOSSUTH LAJOS SZÜLETÉSÉNEK 150. ÉVFORULÓJÁRA. I.—II. (Pamätnica na 150. výročie narodenia Ludovíta Kossutha.) Vydala Magyar történelmi társulat za redakcie Zoltána I. Nagya. Budapest 1952. Strán VIII-453 a 488 a 16 obr.

Kossuthova *Pamätnica* rieši jednu otázku, na ktorú doteraz chýbala odpoveď, alebo na ktorú maďarskí buržoázni historici donedávna dávali nesprávnu alebo falošnú odpoveď. O niektorých skutočnostiach, najmä v súvislosti s Kossuthovým

pomerom k národnostiam, ostanú tieto súdy i naďalej nedopovedané, a preto bude treba pri najbližšej príležitosti pokúsiť sa ich doplniť. Táto povinnosť sa týka aj slovenských historikov, ktorí sa budú musieť čestne a spravodlivo vyrovnáť s Kossuthom, ktorého politická činnosť r. 1848—49 hlboko zasiahla do politického života slovenského národa. Kossuthova *Pamätnica* má desať príspevkov, ktoré vyčerpávajú hlavnú problematiku danú Kossuthovou politickou činnosťou. D. Kosáry v príspevku *Kossuth Lajos harca a feudális és gyarmati élnyomás ellen*, I, 1—68 (Boj Ludovíta Kossutha proti feudálnemu a koloniálnemu útlaku) nastoľuje najprv hlavné problémy uhorskej politiky v čase, keď sa objavuje v uhorskom verejnom živote mladý L. Kossuth, ktorý v Bratislave a potom v Pešti vydáva svoje zpravodajské orgány, informujúce určitým spôsobom, na ten čas v Uhorsku novým, o udalostiach parlamentného a potom i užšieho župného politického života, aby sa potom svojim politickým časopisom *Pesti hirlap* plne postavil do predných línií uhorského verejného života, organizujúc ho postupne na prevratné udalosti jednak pomocou Ochranného spolku, ktorý mal prevažne hospodársky ráz, jednak potom v opozičnej strane, ktorá bola nositeľkou buržoáznodemokratických revolučných snažení v Uhorsku. Kosáryho príspevok sa završuje opisom Kossuthovho vystúpenia na poslednom uhorskom stavovskom sneme, v ktorom práve Kossuthovým pričinením došlo v marci 1848 k revolučným prejavom, ovplyvneným aj celkovou revolučnosťou vo vtedajšej Európe.

I. Sinkovics venoval dôkladnú pozornosť vo svojom príspevku *Kossuth az önálló pénzügyek megteremtője* I, 69—152 (Kossuth — tvorca samostatných uhorských financií) Kossuthovmu úsiliu odpútať sa čím prv a čo najviac od Viedne a vytvoriť samostatné uhorské finančné hospodárstvo ako základ samostatnosti Uhorska. Ak Viedeň predpokladala, že odsunutím Kossutha na vedľajšiu koľaj, jeho vymenovaním za ministra financií pozbaví ho možnosti účinnejšie zasahovať do politických udalostí, veľmi sa mylila, lebo Kossuth vedel i z tejto pozície vytvárať účinný nástroj pre boj Uhorska o samostatnosť. Ako predvídavo postupoval Kossuth ako tvorca samostatných uhorských financií, ukázalo sa onedlho, keď sa Maďari postavili so zbraňou proti Viedni, aby od nej vybojovali úplnú samostatnosť. Bez Kossuthovej starostlivosti pri budovaní samostatných uhorských financií nebola by mohla maďarská revolučná vláda a armáda bojovať tak dlho, ako bojovala a dosiahnuť v tomto boji také úspechy, aké dosiahla. Veľmi zaujímavý a kritický je príspevok Gy. Embere *Kossuth a Honvedelmi Bizottmány élen* I, 153—263 (Kossuth na čele Vlastibranného výboru), v ktorom najprv uvádza, ako došlo k ustanoveniu tohto výboru, z ktorého neskoršie vzišla prvá samostatná uhorská vláda, potom sa podrobne zapodieva Kossuthovou činnosťou v tomto výbore, ktorý sa stal politickým orgánom riadiacim boj o samostatnosť Uhorska. Ember veľmi trpezlivo posudzuje Kossuthovu činnosť v tomto smere a poukazuje najmä na to, že Kossuth veľmi často zanedbal závažné úlohy a nekonal tak rázne a obozretne, ako mal konať, aby ovládol nielen situácie na fronte, ale aj tých, ktorí tieto situácie na bojiskách bezprostredne vytvárali. Kossuth zameškal na tomto poli veľmi mnoho a nevedel predvídavo a rázne zakročiť predovšetkým pri Schwechate na rakúsko-uhorských hraniciach. Najmä nepochopil, že v rámci boja proti Habsburgom treba účinne a rýchlo zasiahnuť vojenskými akciami a tým prispieť Viedni v jej revolučnom boji proti Habsburgom. Pri Schwechate bola skutočne príležitosť dejinného významu prispieť revolučnému boju stredoeurópskych národov proti Habsburgom, ale Kossuth svojou nerozhod-

nostou zameškal využiť danú príležitosť a tak vlastne rozhodol sám o neúspechu maďarskej revolúcie, ktorú vyvolal a viedol, a súčasne značne naštrbil aj revolučné úsilia národov, najmä v strednej Európe.

Kossuth, ako ukazuje ďalší príspevok J. Balázsa, J. Borusa a K. Nagya *Kossuth a forradalmi honvédelem szervezője* I, 265—379 (Kossuth organizátor revolučnej obrany vlasti) vedel síce vytvoriť svojimi nevšednými organizačnými schopnosťami jednotný front maďarského ľudu v záujme boja o obranu vlasti, vytvárať revolučný duch v armáde, o ktorú sa po každej stránke staral čo do jej počtu i vyzbrojenia, ako aj zásobovania, pričom nezabúdaj ani na využitie spôsobov revolučného boja, jedno však predsa nevedel, totiž stmeliť všetko obyvateľstvo, všetok pracujúci ľud Uhorska bez ohľadu na národnosť k tomu, aby spoločným odhodlaním bojoval proti spoločnému nepriateľovi.

I. Révész si všima a hodnotí v príspevku *Kossuth és a Függetlenségi Nyilatkozat* I, 409—453 (Kossuth a vyhlásenie samostatnosti) oný významný akt revolučného Uhorska, ktorý znamenal rozchod s Habsburgami a s Viedňou, ale súčasne aj skutočnosť, že maďarská revolúcia sústredila na seba pozornosť bojových kontrarevolučných síl, najmä dvoch žiaľníkov národov, Viedne a cárskeho Petrohradu.

Gy. Spira sleduje v obširnom príspevku *Kossuth Lajos forradalmi szövetésége a radikális baloldallal és a népi tömegekkel* II, 143—248 (Revolučné spojenectvo Ludovíta Kossutha s radikálnou ľavicou a ľudovými masami) postupný vývin vzťahov Kossuthovho pomeru k vzniku tzv. revolučného spojenectva, ktoré sa stalo chrbtovou kosťou maďarského jednotného frontu boja o slobodu. Správne poukazuje na okolnosť, že len čo sa tento jednotný front na jar 1849 rozbil, rozbilo sa aj revolučné spojenectvo a Kossuth sa márne usiloval v letných mesiacoch zachraňovať pomocou spojenectva s ľavicou maďarskú revolúciu. Z. I. Tóth v štúdiu *Kossuth és a nemzetiségi kérdés 1848—49-ben*, II, 249—340 (Kossuth a národnostná otázka r. 1848—49) sa podrobne zaoberá Kossuthovým vzťahom k národnostnej otázke a správne poukazuje, že keby bol Kossuth včas pochopil význam národnosti pre boj Maďarov o slobodu, totiž keby bol včas vhodnými opatreniami pripútal na širokom ľudovom fronte nemaďarské národnosti k Maďarom bojujúcim o slobodu a keby im bol zabezpečil aj rovnaký podiel na výsledkoch boja, mohol tento boj prebiehať inakšie tak v prospech Maďarov, ako aj v prospech nemaďarských národností. Tóth je dobre poučený o národnostnej problematike v revolučných rokoch 1848—49, v mnohom správne chápe snahy a požiadavky národností a nachádza chyby aj v Kossuthovom postoji, jednako však nedoriešil všetky otázky, ktoré by mu boli práve v lepšom preniknutí do podstaty vtedajších úsilí nemaďarských národností umožnili dopovedať kritické slovo, ktoré vo svojom príspevku šťastne naznačil. Jednako správne konštatuje, že Kossuth až neskoro pochopil dôležitosť národnosti pre boj uhorského ľudu o nezávislosť, ale nemohol už nič urobiť v prospech stmelenia uhorských národov v jeden pevný šík. Proste neboli pre to r. 1848—49 ešte dostatočné predpoklady ani podmienky. V posledných okamihoch maďarskej revolúcie maďarský snem síce uzákonil prvý národnostný zákon, v ktorom však nebola reč napr. o Slovákoch. Tóth si tiež málo všimol účasťou Slovákov na strane maďarskej revolúcie. Tóthov príspevok by si zaslúžil širšieho rozboru zo slovenskej strany, aby sa vyjasnili problémy, ktoré vo svojom príspevku nadhodil a rozviedol. Tóth pripúšťa, že Kossuth na jar r. 1848 už začal chápať význam a dôležitosť národnostnej otázky pre maďarskú revolúciu, ktorú viedol, ale bolo už neskoro. Tóthov príspevok však jednako patrí medzi

veľmi pozitívne prejavy novej marxistickej orientovanej maďarskej historiografie, ktorej vedúca predstaviteľka A. Andicsová v obširnom príspevku *Kossuth harca až árulók és a megalkuvók ellen a reformkorban és a forradalom idején*, II, 5—141 (Kossuthov boj proti zradcom a ústupčivcom v reformnej dobe a za revolúcie) všima si Kossuthov boj proti vysokej šľachte, proti otvoreným nepriateľom boja o slobodu, proti konzervatívnej veľkostatkárskej šľachte za revolúcie, proti zbabelcom a ústupčivcom, sústredeným v tzv. strane mieru a napokon sa dotýka aj Kossuthových nepriateľov po jeho smrti. Gy. Szekfű, ktorý sa vo svojich Dejinách Uhorska podrobne zaoberal dejinami XIX. stor., všima si v predposlednom príspevku *Pamätnice*, nadpísanom *Az öreg Kossuth 1867—1894* (II. 341—433) obdobie života veľkého bojovníka maďarského ľudu, v ktorom starý Kossuth v dobrovoľnom vyhnanstve v talianskom Janove, po stroškotaní rôznych svojich predsavzatí v prospech obnovy boja proti Habsburgom zatrpkol a len zďiaľky sledoval vývin udalostí v Uhorsku, kde sa niektorí jeho spolupracovníci z r. 1848 dohodli s Viedňou, uzákoonili rakúsko-uhorské vyrovnanie, ktoré napokon priviedlo Uhorsko do náručia Viedne a Berlína a k novej katastrofe v prvej imperialistickej vojne v rokoch 1914—18. Kossuth, ktorý sa dožil veľmi vysokého veku, márne sa usiloval vplývať na uhorské pomery, ale keď zomrel a mŕtvy sa vrátil do vlasti, bol to predovšetkým maďarský pracujúci ľud, ktorý vedel prejavíť jeho pamiatke nielen hlbokú úctu, ale aj živý vzťah, kým tzv. oficiálne Uhorsko, závislé od Viedne a cisára, zdržalo sa akýchkoľvek prejavov a ostalo vzdialené i od smútočných obradov. V poslednom príspevku L. Vayer v článku *Kossuth alakja az egykorú művészetben* II, 436—470 (Kossuthova postava vo výtvarnom umení jeho doby) poukazuje, za akých okolností a s akou umeleckou pravdivosťou sa stala Kossuthova osobnosť predmetom výtvarného zobrazenia.

Fr. Bokes